

Vertellers van toen

Elie Heimans (1861 – 1914)

De naam Elie Heimans kwam op 28 februari 1861 in Zwolle op de bevolkingsregisters terecht. Elie kende er een rustige jeugd en gaf reeds van jongsaf blijk van zijn bijzondere interesse voor plant en dier. Zijn leven kwam op een keerpunt toen hij als gediplomeerd onderwijzer in mei 1882 zijn intrek nam in Amsterdam. Hier vatte hij in 1888 het werk aan voor zijn eerste boek. Het zou een van de beste jongensboeken worden die ooit in de Nederlandse taal verschenen zijn: *Willem Roda* (1e druk 1889 waarop er nog 10 zouden volgen). Later heeft Heimans geen jeugdboeken van dit kaliber meer afgeleverd. Ondermeer gestimuleerd door Duits-talige voorbeelden bracht hij in 1893 het boekje *De Levende Natuur* op de markt. Het was bedoeld als *'Handleiding bij het onderwijs in kennis van planten en dieren op de lagere school, in het bijzonder voor grote steden'*. Hij stak het werkje boordevol nieuw ideeëngoed inzake biologie-onderwijs en oriënteerde het op een concreet voorbeeld, het Sarphatipark in Amsterdam. Een jaar vroeger, in 1892, was Thijssse van het Waddeneiland Texel naar Am-

In 1893 vond in Amsterdam een toevallige ontmoeting plaats tussen twee onderwijzers: Elie Heimans en Jacobus Pieter Thijssse. Er volgden meer samenkomsten van dit tweetal en nog datzelfde jaar smeedden ze hechte plannen om de Nederlanders van hun natuurbetrokkenheid deelgenoot te maken. De Heimans-en-Thijssse-boekjes bleken bij publikatie op een geheel nieuwe leest geschoeid en sloegen meteen aan bij het brede publiek. Dit vroege oeuvre legde de basis voor het 'biologisch réveil' in Nederland. In nummer 1 van deze jaargang hebben we de figuur van Thijssse belicht. Ditmaal richten we de aandacht op Heimans, de 'stille kracht' van het beroemd geworden duo.

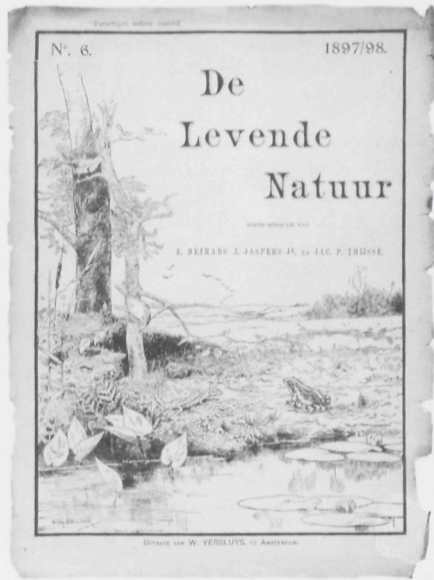
sterdam komen oversteken en vrij spoedig - beide mannen waren actief in de onderwijshervormingen - zouden ze met elkaar kennismaken, na afloop van een voordracht van Thijssse. De typering die Thijssse van Heimans na deze ontmoeting neerschreef is te treffend om ze hier niet weer te geven: *'... een klein zwart joodje met een gouden bril, onge-looflijk kwiek en wakker, en die met een zorgeloos, vriendelijk, half spot-tend glimlachje mijn complimentjes over zijn boekje aanhoorde'*.

Hun belangstellingsfeer en zienswijze bleek dermate op elkaar afgestemd dat ze besloten een reeks populaire natuurboeken te schrijven. De tandem Heimans-Thijssse leverde hierna in hoog tempo de volgende werkjes af: *Van vlinders, bloemen en vogels* (1894), *In sloot en plas* (1895), *Door het rietland* (1896), *Hei en dennen* (1897), *In de duinen* (1899), *Wandelboekje voor natuurvrienden* (1900), *In het bosch* (1901) en *In het Vondelpark* (1901). Hun werkwijze was althans voor ons taalgebied, geheel nieuw. Hetgeen ze beschreven, haalden ze uit eigen ontdekkingen in wegberm of duinpan. Voorheen - en ook nog dikwijls daarna - las men in natuurboeken immers steeds een verdund extract van wat in wetenschappelijke publikaties te vergaren viel.

Beide heren waren drommels goed op elkaar ingespeeld en het waren allicht leuke uitstappen toen ze samen rondzworven om hun materiaal te verzamelen: *'Heimans sloeg een roffel op zijn plantenbus, ik probeerde 'Partant pour la Syrie' te flui-*

ten en zo stapten we moedig voort naar Margraten' (citaat Thijssse). Over hun beider verschijning schreef Heimans ooit eens in een brief aan de dichter Frederik van Eeden: *'... zodat U tegen één een heel klein zwart kereltje, dat ben ik, en een lange vlasbaardige vent met een plantentrommel gewapend, aan uw woning kunt verwachten'*. Heimans was de stuurman van het tweetal. Er waren de inhoudelijke vernieuwingen (eigen waarneming) terwijl hij ook qua illustraties nieuwe wegen zocht. Oudbakken prentjes werden geweerd. Beide auteurs tekenden trouwens zelf het gros van het illustratiemateriaal. Zeer merkwaardig voor hun tijd was het beschrijven van levensgemeenschappen. *'Planten en dieren vormen even goed als mensen gemeenschappen'*, zo stelden ze in hun eerste boekje, waarvoor Heimans een literair meesterstukje (*'Atalanta'*) als inleiding schreef. Tekenen we hierbij aan dat betreffend stukje ook naar Vlaanderen overwaaide en voorkomt in een Willems-Fonds uitgave (*'Novellen voor de Jeugd'*) uit 1913.

De Heimans-en-Thijssse-produkten werden aanvankelijk met enige argwaan begroet doch toen de recensenten één na één de werkjes ten hemel verhieven stond niets het succes nog in de weg. Het *Wandelboekje* scoorde zo tot 11 drukken. Gestimuleerd door dit goed onthaal en de grote respons kwam op voorstel van de ijverige Heimans reeds na het tweede boekje een nieuw ini-

tiatief van de grond: het tijdschrift *De Levende Natuur* (1e jaargang: 1896/97).

Bij de redactie hiervan werd een derde man betrokken (Jasper Jaspers jr.) doch Heimans was duidelijk de mentor van het blad, dat snel een grote populariteit zou kennen.

Na hun laatste co-productie ver-slapte de samenwerking tussen Heimans en Thijsse, mede door het feit dat Thijsse naar Bloemendaal ging wonen. Beiden profileerden ook steeds sterker hun persoonlijke inter-resses. Thijsse kreeg meer oog voor de intieme gedragingen van wilde vogels terwijl Heimans het pad van de geologie begon te bewandelen, wat in 1911 en 1913 tot de publika-tie van respectievelijk *Uit ons Krijt-land* en het *Geologieboekje* zou lei-den.

Zeer belangrijk was ook de toezeg-ging van Heimans geweest om naast zijn talrijke bezigheden er ook nog een natuurrubriek in *De Groene Amsterdammer*' op na te houden. Van 26 oktober 1902 tot 27 septem-ber 1914 verschenen hierin met ver-bazingwekkende regelmaat zo'n 600 bijdragen van zijn hand. In 1906 (tweemaal), 1917 en 1919 werden hieruit bloemlezingen in boekvorm samengesteld. De grote produktivi-teit van Heimans zien we ook in *De Levende Natuur*, waarvoor hij een goeie 480 stukjes verzorgde. Op die kwarteeuw van zijn actieve leven als publicist schreef hij in totaal ook zo'n 30 boeken en brochures. Het plotse overlijden op 53-jarige leeftijd (27 juli 1914) van Heimans tijdens een geologische reis in de Eifel kan dan ook voor een goed deel aan zijn ongehoorde werkdrijf worden toe-geschreven. Uit het literair zeer hoog gewaardeerde stukje *Novemberne-*

vels ontleende men zijn treffend grafschrift: 'Wie werkte met liefde blijft leven, wie gaf van zijn gaaf heeft voor altijd gegeven'.

Wie de recentste selectie Heimans-artikels uit *De Groene* leest, krijgt een goed inzicht in de capaciteiten van deze figuur. Verbluffend zijn zijn speurzinnigheid tot in de geringste details en het bij wijlen weergaloos neerpennen van deze ervaringen. Toch leest Heimans van in het begin strammer. Hij is minder romantisch bevolgen dan zijn schrijfgezel. Ook de anekdotiek is minder ingewerkt, waardoor de betrokkenheid van de lezer gaat tanen. Heimans neigt ook dikwijls naar 'encyclopedische' verhaaltjes. Thijsse is de meer lichtvoetige ver-slaggever ter plaatse, zijn com-pagnon de nauwgezette ontleder. Het uitbalanceren van deze twee verschillende wijzen van aanpak garandeerde én vlotte én gedegen leesstof. Hierdoor zijn ze de grond-leggers geweest van alles wat in hun tijd in Nederland aan natuurstudie en -behoud opbloede.

Het vroegtijdig heengaan van Hei-mans heeft belet dat hij minder lang dan Thijsse van zich heeft laten spreken. Zijn boezemvriend getuigde dik-wijls zonder Heimans nooit dé Thijsse te zijn geworden. Heimans was de man die hem steeds was blij-ven nazitten, lang na zijn schielijk overlijden. Heimans gaf van zijn gaaf, zoveel is zeker. □

Jan Desmet

Wijngaardplein 5, 8000 Brugge